

Ørum og Flade søer.

Ved H. A. RIIS-OLESEN.

DE TO IDYLLISKE SØER nær Vesterhavet har deres særegne historie, som er ret vanskelig at udrede, da skriftlige kilder til dato mangler.

Det er givet, at Limfjorden i 1000-tallet har været åben mod vest, så en direkte ind- og udsejling var bekvem. Når de store flådestyrker i dette århundrede samledes i Limfjorden for at foretage togter rettet mod England - sidst Knud den Helliges flåde i 1085 - må heri ses et bevis for denne antagelse.

I tiden før Kristi fødsel har der været to fjordarme, der er gået ind mellem Agger og Krik; den ene gik nord om Tåbel, den anden syd for og nåede sikkert helt op til Vestervig mejeri, hvor man ved anlæggelsen af dette i 80'erne fandt rester af bolværk. Hvor længe man har kunnet sejle ind i disse fjordarme vides ikke, men efterhånden som landet hævede sig, indsnævrede løbene, så de blev til smalle åer, og Flade og Ørum søer blev derved dannet, og åen blev afløb for søerne. Ved udtørringen af Flade sø fandt man en mindre Køkkenmødding, af hvis Indhold man har kunnet slutte sig til, at søen oprindeligt har været en gren af en lun fjordarm, hvor stenalderfolkene havde en ideel boplads.

Da Olaf den Helliges hofpræst, Theodgarius - i Thy kaldes Sankt Thøger - af en storm blev tvunget i land på Thykysten omkring 1030, er det antagelig gennem det brede indløb i fjorden han har fundet vej, eller der kan være en svag mulighed for, at der var åbning til havet ved Aalum (den by, som nu er forsvundet i havet og var beliggende nord for Agger). På et gammelt kort findes en forbindelse mellem Flade sø og havet, og da jordbunden netop ved Aalum var stærkt leret, kunne det tænkes, at et løb havde mulighed for at holde sig en kort periode. Måske har han kunnet fortsætte sejladsen ind i Ørum sø og her på sydsiden fundet stedet, hvor han ville opføre Thylands første Kirke, som det hedder i en gammel beretning: "af ris og kviste" - altså en lerklinet bygning.

Om Flade og Ørum søers historie fra ca. 1100 til 1500 ved vi intet, ud over at landsdelen omkring 1100 blev en afsides del af Danmark, fordi Limfjorden lukkede sig mod vest. Følgen heraf blev, at Vestervig blev opgivet som bispesæde, der flyttedes til Børglum. Men intet er galt, uden det er godt for noget. Over Aggertangen skabtes den studevej, der fik stor betydning i århundreder - en vej, som desværre ogsaa fjendtlige hære benyttede sig af. Her paa Aggertangen dannedes en række småbyer: Røn, Ballum, Toft og Nabe, men i tidernes løb var tangen udsat for stærke angreb af havet, som overskyllede de lavere strækninger. Limfjorden blev som lukket farvand mere, og mere ferskt, og fiskebestanden blev naturligt præget heraf.

I 1500-tallet ved man, at afløbet fra Flade og Ørum søer var placeret helt ude ved Aalum, men drejede derpå øst og syd på, så det mandede ud ved det såkaldte "Æwer" (ved Limfjorden - nu fjordhavn for Aggerfiskere). Man mener, at navnet "æ Æwer" kommer af et gammeldansk ord, der betyder svagtrindende, stillestående vand og den sumpede bred derved (sl. Even,

et vandløb ved Præstø, og Evegrøft med engen Even ved Herlufsholm).

Da de store sandfygninger satte ind omkring 1600, skabtes store ødelæggelser langs vestkysten, ikke mindst i Agger sogn, hvor sandet dækkede markerne og ødelæggelse væksterne. Efterhånden sandede også afløbet fra Flade sø til, således at markerne blev oversvømmet langs søernes bredder ligesom det mærkedes højere oppe langs Ove sø. Der fremkom nu i en række år klager fra beboerne over de store oversvømmelseskader, og klagerene adresseredes til lensmændene paa Ørum slot og Vestervig kloster, Tønne Friis og Claus Daa.

De handlede hurtigt, idet de selv tog omkring for at se på de ødelagte arealer, og de skønnede åbenbart, at her skulle gøres noget effektivt og sendte en ansøgning til daværende konge, Kristian d. IV. Den første ansøgning forsvandt på en eller anden måde i kancelliet, men de to lensmænd gav ikke op, og den 27. decbr. 1620 afsendtes følgende fornyede ansøgning:

"Vi efterskrevne Claus Daa til Haunstrup og Tønne Friis til Hesselager giver underdanigst tilkende, hvorledes at en sø, kaldet Fladsø ved Vestervig closter og Ørum slot liggende, er nu nogen tid siden formedelst sandflugt det gamle løb ved Agger af søen og udi Limfjorden igen lukt. Så søen derudover formedelst meget vand er tilvokst, at ikke aleneste closterets fis kerer derover er slet øde, men endogså Ørum bønder og tjenere på ager og eng stor skade og afbræk er vederfaret kong. Majestæts ejendom til forkortning, herunder Ørum Mølle, som skylder 4 læster mel og ½ tønne ål, ganske står i bagflod. Hvorfor det endeligen gøres fornøden, at samme sø udi tide på en bedre og belejliger sted vil udkastes og udgraves. Og efter som vi selv har set og til grunde forfaret, har vi fornummen og befundet, at den (afløbet) ikke udi det gamle løb igen kan blive udgravet og udkast for overflødig sand, men meget bedre og belejliger ved en by, kaldet Thobbell (Tåbel) eftersom til vi det selv haver forfaret og udspurgt. Og efter som til samme arbejde et stort antal folk vil behøves, at er vort underdanigste begæring, at Kongl. Majestæts tjenere i Thy samt de næste omliggende tjenere til Bøvling slott måtte samme søe udkaste og ved en grøft forfærdige, inden større skade her . . ."

Resultatet blev, at kongen allerede den 19. Januar 1621 sendte brev om, at arbejdet kunne påbegyndes i det omfang lensmanden fandt fornødent. Derved blev kanalen fra Flade sø og ud til Krik gravet, og udover, at den mange gange er oprenset og en enkelt gang (1868) uddybet, har kanalen altså tjent som afløb for ferskvandet nordfra i mere end 300 år.

Dette betyder dog ikke, at stridigheder og klager angående afløbet blev undgået. Nej - de har været mange og voldsomme. Et af stridsspørgsmålene var anlægget af Gårdhusmølle, der placeredes paa det sted i kanalen, hvor strømmen var bedst. Gårdhusmølle er sikkert et ældgammelt navn, som munkene har givet den vandmølle og ålegård, der hørte til klosteret, og hvis oprindelige

beliggenhed skal søges i Agger eller Aalum, hvorigennem det første afløb førte. Anlægget af en ny kanal ved Tåbel medførte flytning af Gårdhusmølle, og en opstemning af vandet ved møllen medførte utallige klager fra lodsejernes side på grund af oversvømmelseskader.

Værst blev det, da den kendte godsejer Peder Mollerup, Vestervig Kloster, oprettede en klædefabrik ved møllen. Det var omkring 1730, og da kanalen derved blev yderligere opstemt, gav den anledning til en proces, som fru Gedde til Ørum slot anlagde mod Peder Mollerup. Dog årene gik, uden der skete noget til afhjælpning for skaderne, og da fru Gedde døde 1737, kom Mollerup let over sagen ved at købe Ørum, og nu var der ingen klager mere. Da Møllen i året 1800 overgik til privat ejendom, blev den købt af en fabrikant Vinding, der atter tog fat på klædefabrikationen, som havde ligget stille i en del år. Han udvidede værket og fremstillede en del smukt og stærkt klæde, der blev en udmærket salgsvare. Efter fabrikant Vindings død omkr. 1820 blev klædefabrikken, der hidtil var amtets eneste, nedlagt, og bygningerne anvendtes som stampemølle for egnens beboere, idet de kom med deres hjemmenvævede vadmøl og fik det stampet (d. v. s. gennemarbejdet med trækølle i ler og vand). Desuden gav man sig også af med at overskære og farve vadmelen. Gårdhusmølle var på det tidspunkt kendt viden om for den udmærkede behandling, tøjet fik, og gamle beretninger fortæller om en stærk søgning til fabrikken.

Flade og Ørum søer har i tidligere tid været uhyre fiskerige, særlig var der Helt og Ål. Klosteret havde store indtægter ved ålefiskeriet, og da godsejer Irgens 1661 fik kronens skøde på heltfiskeriet i Ørum sø, blev dette vurderet til 5000 rigsdaler - en mægtig sum i de dage. Senere tog fiskeriet af, men det har gennem årene været noget af en indbringende forretning. Dog bliver det allerede i 1802 vurderet til 200 rigsdaler i årlig forpagtning; så da er nedgangen sket. I 1842 fortæller Djørup i sin beretning fra Thisted amt, at man stadig må lægge sten på broen (dæmningen) ved Tåbel, hvorover den nye Aggervej fører, og da det drejer sig om flere hundrede læs, medfører det, at vandet i kanalen yderligere stemmes op. Djørup føjer til, at bagvandet virker helt op i Ove sø. Han anbefaler nedlæggelsen af Gårdhusmølle, og heri gav han udtryk for befolkningens almindelige mening, men da Gårdhusmølle stadig havde betydning for Vestervig klostres ejere, skete der intet i sagen.

Der er ingen tvivl om, at Flade sø har haft stor betydning for Vestervig gennem årene, ikke mindst fordi den har optaget store mængder flyvesand, som århundreder igennem føg ind fra hav og klit, og som ville have ødelagt store dele af Vestervig sogns frugtbare arealer, om sandet ikke var endt på søbunden. Vest for søen lå i tidligere tid et bredt stykke land, men havet har i tidernes løb gjort store indhug, og ved den store stormflod i 1825 blev strækningen mellem Flade sø og havet delvis gennembrudt. Daværende amtsprovst Bendix giver i en indberetning til kongen følgende situationsbillede (efter at have beskrevet ulykkerne syd for Agger by): På det nordligste strøg af landet, hvilket havet overskyllede, var dets voldsomhed ikke mindre. Det brød med heftighed ind sønden for Øster Agger, hvor der er en slette, og gik derfra i fjorden; det gik med lige rasenhed sønden om Agger kirke og norden om Aalum byer ned i Fladsø.

Sidstnævnte byers flere hundrede alen høje lerbanker (!) bortskar det på mange favne. Ved sin heftige fart gjorde det jorden løs og revnet og nærmede sig husene således, at det nærmeste havet kun har 16 alen dertil og må flytte, om beboerne ej skal at falde med hus og familie i havet. Den banke, hvorpå Agger kirke står, er såvidt bortskyllt, at det ene hjørne af kirkegårdsdiget er nedfaldet, og ligkisterne lade sig tilsyne. Fra Kirken til havbanken er nu ikke 50 alen, så den må flyttes, om den ej skal vorde et bytte for havet.

Også nogle af Vestervig sogns beboere have lidt ved havets overgang da det skyllede over i Fladsøe, steg vandet op i Tåbel bye og gik ind i flere huse. Dette giver anledning til den formodning, at når havet aldeles har gennemskåret Aalum banker, af hvilke ikke meget er tilbage, det da vil danne en kanal ind i Fladsøe, der har en dybde, så orlogsskibe kunne ligge der. Denne kanal vil ej lettelig efterlægges af sand, da Aalum banker består af idelige lerlag, hvilke danner en varigere seng for floden og den strøm, der vil komme fra bemeldte søe, hvis vandspejl ligger højere end havets. Ville havet på denne måde - jeg har ganske den tro og det håb - erstatte det rov, da ville en sådan indsejling fra Vesterhavet i en sikker havn være af uberegnelig velsignelse, og denne provins ved handel hæves til en højde, at den kunne misundes.

Westervig præstegård, d. 11. februar 1825.

P. Chr. Bendix.

Så vidt provst Bendix - og så sent som i 1897 blev der fra en ingeniørs side rejst det spørgsmål, om ikke der ved Aalum skulle udgraves en kanal ind til Flade sø, hvor man så skulle anlægge en havn. Denne plan vandt ikke gehør, idet havnen anlagedes ved det nuværende Thyborøn.

Nu har vandbygningsvæsenet ofret mange penge på kystsikringen, så en overhængende fare skulle være afværget, men i heftige storme nærmer havet sig i betænkelig grad Fladsø, idet der kun er et kort stykke mellem havet og søen.

Da man i 1860'erne begyndte på at udtørre forskellige søarealer i Thy og Han herred, faldt Øjnene også på Flade og Ørum søer, hvor et engelsk selskab finansierede det store udtørningsarbejde, der påbegyndtes i 1868.

Man begyndte med at uddybe den kanal, der blev gravet i 1621 under Kristian d. IV for at kunne modtage en del vand mere end før, og resultatet blev da også, at vandstanden i søerne sank betydeligt, hvorved ca. 100 alen engstrækning blev dyrkelig. En del lodsejere havde betinget sig en sådan strækning, mens andre forlangte rede penge, og da den side var klar, gravede man den 7 km lange kanal langs søernes bredder, der skulle være afvandingskanal for det oppumpede vand fra søerne. Ved Tåbel bro anlagdes en pumpestation med dampmaskine, ligesom et Par vindmotorer skulle være medvirkende ved tørlægningen. I 1875 var udtørringen en kendsgerning, og dette år blev bunden tilsæt med græs. I årene derefter udspilledes et festligt skue på det 1200 ha store areal. Tusinder af læs hø blev bjerget, men alligevel viste det sig at være et urentabelt foretagende. Alene det at holde pumpestationen i gang og kanalerne vedlige var en kostbar historie, så kun 7 år efter blev udtørringen opgivet. Den første bestyrer af søen og den, der ledede arbejdet, var ingeniør Hassenfeldt. Foruden at bjerge høet i søerne blev store områder lejet ud til græsning for kreaturer. Det engelske konsortium solgte deres

rettigheder i søerne til brødrene Klausen, der hurtigt opgav at holde vandet bort fra Flade sø, medens de byggede en dæmning på det smalleste sted mellem søerne. En kort tid holdt de vandet ude fra Ørum sø, der var den letteste at udtørre. Men også brødrene Klausen opgav efterhånden, så rettighederne solgtes til et konsortium her på egnen, hvis formand var Thøger Sørensen, Agger. De øvrige var proprietær Lützhøft, Tandrup, købmand Bach, Vestervig, Fuglsang, Søvang, Jessen, Morup Mølle, og brødrene Johs. og Niels Leegård. I 1908 solgtes søerne til lodsejerne, der dannede interessentskabet "Flade og Ørum søer", der består den dag i dag. Købesummen var 60.000 kr., hvortil kom 14,000 til bygning af nye sluser, der skulle være bredere end de gamle. Lodsejerne var godt tilfredse med købet, og de senere år har der været et pænt overskud pr. andel.

Ved et lodsejermøde i "Flade og Ørum søer" i 1941. hvor tanken om en ny udtørring var på dagsordenen, blev dette forkastet med stor majoritet. Grunden til, at tanken igen blev fremsat, var den nye landvindingslov, der gav statsstøtte til den slags arbejder. Dermed tør man nok sige, at der vil gå føje år, inden ideen igen vinder terræn.

Til slut kan nævnes, at "Gårdhusmølle" som vandmølle blev nedlagt i 1868, og gården blev herefter bygget på det højtliggende bakke drag nordøst for vandmøllen og fik således en smuk beliggenhed med en herlig udsigt til fjord og hav.

Nu ligger Flade og Ørum søer som to yndige "smilehuller" i det ægte thylandske landskab med en egen charme, som ikke bliver mindre, når deres historiske fortid mindes.

(Kilde: Historisk Årbog for Thisted amt 1952, side 367-376)